

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЗАХАРЧЕНКО Наталія Володимирівна

УДК 811.112.2' 42

**КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЕМІЧНИХ
ТРАКТАТІВ МАРТИНА ЛЮТЕРА**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Козловський Віктор Володимирович,
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, професор

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Іщенко Ніна Григорівна,
Національний технічний університет України „КПІ“,
завідувач кафедри теорії, практики та
перекладу англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
Середа Наталія Анатоліївна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри німецької філології

Захист відбудеться «28» листопада 2013 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філологічних наук в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розісланий «22» жовтня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

к.філол.н.
Л.В. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена дослідженню комунікативно-когнітивних особливостей мови полемічних трактатів видатного німецького реформатора Мартіна Лютера. Наша увага спрямована на встановлення та інтерпретацію тих характеристик об'єкта, які визначають роль автора полемічного трактату як людини, котра на основі власного життєвого досвіду, осмислюючи минуле і дійсність, подає своє оцінне бачення ситуації в Німеччині та закликає простий народ до боротьби з „ворогом“. Засобом мислення та вираження думки виступає мова: вона є інструментом доведення авторського задуму до адресата з метою вплинути на нього.

Спираючись на теорію функціонального підходу до мови, ми досліджуємо стилістику мовних одиниць у їх реалізації; при цьому зміст і смисл мовних одиниць слугує „містком“ до концептуального аналізу об'єкта.

Актуальність теми дисертації зумовлена постановкою головного питання – комунікативно-когнітивним дослідженням мови полемічних трактатів М. Лютера. Така мета відповідає загальній тенденції сучасної лінгвістики до інтерпретації мовленнєвої діяльності людини і визначається вивченням мовних засобів, які об'єктивують авторське світосприйняття. Актуальність дослідження ми пояснюємо також тим, що полемічний трактат, зокрема його лінгвостилістичні та комунікативно-когнітивні характеристики, в українській лінгвістиці спеціально не досліджувався. Увага вчених приділялася лише загальним стилістичним і риторичним прийомам усного ораторського мистецтва, а також вивченню індивідуального стилю окремих відомих письменників (напр.: А.М. Баранов, А.Д. Белова, М.О. Діденко, Г. Л. Жуковець, Л.І. Мацько, Г.Б. Мінчак, О.М. Пазинич, Н.М. Поліщук). Вивчення мови полемічних трактатів М. Лютера у стилістичному, лінгвопрагматичному та комунікативно-когнітивному аспектах досі не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках наукової теми, яка розробляється Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації“, затвердженої Міністерством освіти і науки України (код 06 БФ 044-01). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 21 вересня 2009 р.).

Мета дисертації полягає у виявленні та дослідженні комунікативно-когнітивних характеристик мови полемічних трактатів М. Лютера, визначенні стратегій автора як стратегій боротьби з опонентами, встановленні змісту базового концепту КАМРФ (БОРОТЬБА).

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Сформувати теоретико-методологічні засади дослідження полемічних трактатів М. Лютера.

2. Встановити структурно-композиційні ознаки полемічних трактатів М. Лютера, їхні стилеві особливості; зазначити роль мови у формуванні та вираженні основних комунікативних стратегій й тактик полемічних трактатів.

3. Виявити стилістичні, лінгвопрагматичні та комунікативно-когнітивні основи тактик і стратегій полемічних трактатів М. Лютера.

4. На основі семантико-стилістичного та прагмалінгвістичного аналізу мови полемічних трактатів дослідити напрями боротьби М. Лютера з опонентами; обґрунтувати дослідження концепту КАМРФ.

5. Встановити засоби об'єктивації концепту КАМРФ, визначити його семантичну структуру та зміст, комунікативно-когнітивні характеристики.

Об'єктом дослідження в дисертації є полемічні трактати М. Лютера; **предметом** – мова полемічних трактатів. Мова слугує для нас засобом встановлення та аналізу стилістичних особливостей полемічних трактатів, авторських стратегій і тактик, визначення змісту концепту КАМРФ, його комунікативно-когнітивних характеристик.

Матеріалом дослідження слугує мова 3-х значимих полемічних трактатів М. Лютера: „*Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiff*“ (укр.: „Проти Римського Папства, що засноване дияволом“), „*Vom Krieg wider die Türken*“ („Про війну проти турків“), „*Von den Juden und ihren Lügen*“ („Про євреїв та їхню брехню“) та мова 22-х полемічних творів, які наближені за проблематикою та стилем до названих вище трактатів. Загальний обсяг проаналізованих текстів складає 1 500 сторінок.

Методологія дослідження ґрунтується на синтезі *лексико-семантичного, лінгвостилістичного, комунікативно-прагматичного та лінгвокогнітивного* підходів до аналізу мовних одиниць. *Лексико-семантичний та лінгвостилістичний* підходи застосовуються для встановлення значення та функцій лексичних одиниць, стилістичних фігур, їхніх взаємозв'язків, а також для загальної лінгвостилістичної інтерпретації полемічного тексту. *Комунікативно-прагматичний* підхід ми використовуємо з метою встановлення та визначення функціонально-прагматичних характеристик фрагментів полемічних трактатів М. Лютера, комунікативних стратегій і тактик автора. *Лінгвокогнітивний підхід* передбачає дослідження об'єкта при врахуванні знань зі стилістики, прагматики тексту, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Виокремлення когнітивних ознак мови полемічних трактатів дозволяє розглядати їх як комунікативну подію, що відбувається у межах соціального контексту та конкретного історичного часу. Комунікативно-когнітивний аналіз фрагментів тексту сприяє соціально-історичній та ідеологічній реконструкції ситуації того часу в Німеччині, розкриттю громадянської позиції автора трактатів. Для узагальнення отриманих результатів використовується *описово-аналітичний* метод.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українській германістиці здійснено прочитання значимих полемічних творів М. Лютера: узагальнено основні жанрові характеристики творів, визначено комунікативні стратегії і тактики; досліджено комунікативно-прагматичний

аспект стилістики мовних одиниць; подано комунікативно-когнітивну інтерпретацію концепту КАМРФ. Зазначене вище є нашим **особистим внеском** у розробку теми.

Теоретичне значення дисертації зумовлюється інтегральним підходом до вивчення об'єкта. Теоретичні положення та висновки роботи, результати інтерпретації практичного матеріалу є внеском у дослідження комунікативно-когнітивних характеристик полемічних текстів, що сприяє подальшій розробці теоретичних питань з лексичної семантики, стилістики тексту, лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики.

Практичне значення дослідження полягає у розширенні проблематики інтересів молодих науковців. Результати проведеної роботи можуть бути використані в курсах стилістики німецької мови (розділи “Стилістична семантика тексту”, “Функціональні стилі”), лінгвопрагматики (“Прагматика полемічного тексту”), когнітивної семантики (“Концепт у лінгвістиці: засоби об'єктивації та визначення змісту концепту”).

Положення, що виносяться на захист:

1. Полемічні трактати М. Лютера характеризуються соціально-політичною проблематикою, новими на той час ідеями, стратегіями і тактиками їх реалізації.

Полемічний текст М. Лютера є мовленнєво-жанровим вираженням світосприйняття автора, його оцінного ставлення до існуючих в період Реформації соціально-політичних і культурних процесів у Німеччині. Проблематика трактатів відбиває головну ідею автора – боротьбу за інтереси громадян Німеччини: свободу віросповідання, самостійність у впровадженні соціальних і політичних змін у країні. Мова полемічних трактатів є зрозумілою, експліцитною, експресивно-емоційною.

2. Мовленнєвим жанром у полемічних трактатах М. Лютера визначено *захист інтересів* церковних і державних інститутів у Німеччині. Зміст мовленнєвого жанру як композиційної структурованої одиниці тематичного змісту формують: семантика, стилістика і прагматика лексичних одиниць, комунікативно-когнітивні моделі, головні стратегії автора, тактики їх реалізації, відповідні інтенції.

3. Сильова індивідуальність мови М. Лютера виявляє себе у межах реалізації комунікативно-прагматичних стратегій і тактик, характеризується колоритною, зниженою (часто грубою) лексикою, застосуванням невеликого, однак частотного, ланцюга стилістичних фігур. У комплексі наведені ознаки формують чітку авторську оцінку Реформації в Німеччині, бачення М. Лютером конкретних шляхів боротьби з „ворогом“.

4. Боротьба за визволення Німеччини знаходить вербальне вираження за допомогою використання відповідної лексики. Головними векторами діяльності М. Лютера є боротьба за свободу (*für Freiheit*), за віру (*für Glauben*), за Німеччину (*für Deutschland*).

Боротьба М. Лютера, як соціально-політичне явище, розглядається нами як базовий *лінгво-соціально-політичний* концепт.

Ядро концепту КАМРФ утворюють слова *Streit / Auseinandersetzung* (укр.: суперечка / спір). Зона периферії концепту окреслена тематичними ситуаціями, зміст яких утворює відповідна лексика.

5. Семантичну структуру концепту КАМРФ визначають когнітивні моделі (розумові структури / смисли), вони розкривають зміст **ідеї** боротьби автора.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2009–2013 рр.), на міжнародних конференціях: Кримського лінгвістичного конгресу „Язык и мир” (Ялта, жовтень 2009 р.; жовтень 2010 р.), „Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша” (Київ, жовтень 2009 р.), „Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, березень 2010 р.), “Іноземна філологія у ХХІ столітті” (Запоріжжя, квітень 2010 р.), “Етнічні виміри університету: мова, література, культура” (Київ, квітень 2010 р.), “Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука. До 175-річчя О. Потебні” (Київ, жовтень 2010), „Концепти та константи в мові, літературі, культурі” (Київ, квітень 2011), „Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, березень 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 10 наукових статтях, 9 з яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України. Усі публікації виконано одноосібно.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (319 позиції), джерел ілюстративного матеріалу (26 позицій), додатку (у ньому подано зміст окремих термінів, які вживаються у роботі). Повний обсяг роботи становить 220 стор., з них основного тексту – 170 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет та основні методи дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність дисертації; сформульовано положення, що виносяться на захист; наведено відомості про апробацію роботи, публікації та структуру дисертації.

У **першому розділі** „Теоретико-методологічні основи дослідження полемічного трактату Мартіна Лютера“ подано основні дослідницькі підходи, які ми використовуємо при вивченні полемічного трактату М. Лютера: лексико-семантичний, лінгвостилістичний, лінгвопрагматичний, комунікативно-когнітивний. У розділі обґрунтовано введення понять: комунікативна тактика, комунікативна стратегія, мовленнєвий жанр, комунікативно-когнітивна модель; уточнено поняття „полемічний трактат”; визначено жанрово-стильові характеристики полемічного трактату М. Лютера.

Під трактатом (лат. *tractatus* – „підданий розгляду“) у дисертації розуміється жанр прози 40 – 50 років XVI століття. У центрі полемічних трактатів М. Лютера – тема боротьби проти зловживань Римо-Католицької церкви, грабіжницької політики Османської імперії, дій іудейських проповідників, радикальних протестантських рухів, свавілля князів і влади. Полемічні трактати М. Лютера відбивають теологічні та соціально-політичні проблеми, пов'язані із реформацією церкви в Німеччині, оцінкою цілей і результатів селянських повстань, роллю німецької мови як основного чинника в об'єднанні країни. Трактати, написані німецькою мовою (на відміну від прийнятої у ті часи латини) у формі *запитання – відповідь*, являють собою різку ідеологічну дискусію М. Лютера з опонентами.

М. Лютер є автором нових на той час релігійних, політичних, державних ідей. Він вперше в історії пише твори для широкого читацького загалу. Дбаючи про доступність та зрозумілість своєї мови для масового читача з різних земель Німеччини: ("*daß mich beyde, sowohl Ober-, als auch Niederdeutsche verstehen mögen*"), М. Лютер уникає надто складних понять, широко користується мовними засобами емотивної оцінки (значну частку яких становлять okazіональні композити з яскраво вираженим пейоративним, експресивно-оцінним, компонентом у семантичній структурі слова), що утворені за допомогою стилістичних засобів метафоризації та гіперболізації.

Композиційну структуру трактатів М. Лютера можна вважати традиційною (класичною): вона складається зі вступу, основної частини та висновку. Разом з цим, у кожному компоненті виявляє себе така особливість стилю мовлення М. Лютера, як гостра полеміка з опонентом. У вступі автор визначає мотиви, що спонукають його взятися за написання твору, називає факти, які, будучи поданими експресивно оцінною лексикою, загострюють предмет конфронтації та мету постановки питання. Лінгвостилістичний аспект основної частини привертає до себе увагу вмінням М. Лютера знайти слова, які відкрито називають та / або супроводжують предмет уваги, що його хвилює, і сприяють визначенню авторської позиції щодо проблеми та шляхів її розв'язання. Лексика, яку вживає М. Лютер, завдяки денотативному та конотативному значенню, стає засобом спонукання читача до уваги, слугує *аргументацією* ідеї. В арсеналі автора – також невеликий, однак, частотний (за рахунок повтору) ланцюг стилістичних фігур. Вони наповнені оцінною лексикою, зміст якої визначає дійсний стан ситуації, підкреслює ставлення автора до предмета уваги та конкретного адресата. Стилістичні фігури в основній частині трактату є художнім прийомом, що сприяє реалізації тактичних кроків автора. Висновок трактату вміщує оцінку автора щодо поставленого завдання – його впевненість у здійсненні задумів. Автор ще раз аргументує неправомірність заяв опонента та право боротьби німецького народу за національні інтереси.

Комунікативно-когнітивний аспект дослідження композиції та змісту полемічних трактатів М. Лютера спрямований на визначення головних стратегій автора, тактик та інтенцій, які визначають його поведінку та цілі.

Стратегії автора пов'язані з ідеєю, яку він втілює у творі або фрагменті тексту. Реалізація стратегії відбувається шляхом впровадження певних тактичних кроків (тактик) автора. Тактичний крок, у свою чергу, реалізує себе у межах мовленнєвої дії. Прочитання тактичного кроку здійснюється на тлі ситуативного контексту, який формують лінгвістичні та екстралінгвістичні дані. Урахування таких даних веде до визначення інтенцій автора.

Застосування якої-небудь тактики завжди передбачає „перехід“ до іншого тактичного кроку (іншої тактики), що зумовлено стратегією автора. Примітним є те, що М. Лютер у межах стратегій може застосовувати однакові тактики. У сукупності стратегії і тактики утворюють єдине мовне, змістовне та смислове ціле, відбивають відносно повну картину дій автора у **захисті інтересів** країни.

Комунікативно-когнітивний підхід до мови спрямований на вивчення її внутрішніх механізмів і комунікативних процесів, котрі забезпечують здатність мови виступати основним засобом накопичення, засвоєння та передачі інформації. У процесі дослідження мовних фактів ми спираємося на технологію моделювання розумових процесів.

У комунікативну лінгвістику модель як операційна одиниця прийшла зі структурної лінгвістики. У ситуації спілкування модель знака (наприклад: *вітання – Guten Morgen! / Tag! / Mahlzeit!*) розглядається як конкретна мовленнєва дія. Це дає підставу класифікувати таку модель як комунікативну (модель „вітання“). Комунікативна модель слугує зразком можливих варіантів кроку адресанта та відповідного кроку адресата в тій чи іншій ситуації взаємодії: *höflicher Vorschlag → Dankbarkeit* (ввічлива пропозиція з боку адресанта → вдячність з боку адресата): *Möchten Sie Tee? – Danke, gerne.*

Когнітивні моделі виявляють іншу основу зародження та існування. Це – ідеї, структуровані (базові) знання (Дж. Лакофф), отримані на основі спостережень і умовиводів. Когнітивна модель розуміється як спосіб опису динаміки процесів, що лежать в основі здатності людини оперувати мовою – під час прогнозування (підготовки), розуміння, формування тексту. Одне із завдань таких моделей – сприяти оптимальному розумінню форми та характеру взаємодії явищ у суспільстві. Когнітивну модель розглядають як складову когнітивного концепту, що позначає цілісне уявлення про об'єкт, ідею поняття і навіть саме поняття та уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ (Ч. Філмор).

Сполучення „комунікативно-когнітивний“ називає дві базові функції мови. Прикметник „комунікативний“ співвідноситься з іменником „комунікація“ (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся), який позначає таке явище, як спілкування / обмін думками, відомостями, ідеями тощо. Прикметник „когнітивний“ (нім. „*kognitiv*“) визначається у *Wahrig Deutsches Wörterbuch* як *die Erkenntnis betreffend, auf ihr beruhend* (те, що стосується пізнання; те, що ґрунтується на знаннях) і співвідноситься з іменником „*Kognition*“ – „пізнання“ (*Erkenntnis; Untersuchung = das Wahrnehmen, das Erkennen* – пізнавати, сприймати, відчувати). Комунікативно-когнітивна модель у дисертації представляє картину розумових операцій автора

полемічних трактатів, які втілюються у відповідні дії. Вона є своєрідним *контекстом*, у межах якого здійснюється опис тематично організованої ситуації взаємодії (М. Лютера з читацькою аудиторією), основу якої складають *знання*, набуті учасниками взаємодії. Як операційна одиниця така модель дозволяє представити конкретну картину світосприйняття М. Лютера, структуру його свідомості, способи застосування набутих знань. Оскільки мова є основним засобом набуття, зберігання, переробки і передачі знань, комунікативно-когнітивні моделі, стратегії, тактики виявляють себе у мові.

Дослідження основних напрямів боротьби М. Лютера проти опонентів ґрунтується на інтерпретації семантики лексичних одиниць, їхньої стилістики (виразності) та прагматики. Одночасно дослідження лексики у заданому форматі слугує матеріалом, що дозволяє уявити зміст поняття „*Kampf*“, його концептуалізацію, а також концептуалізацію таких понять, як „*Freiheit*“, „*christlich*“, „*Deutschland*“. Як процес пізнавальної діяльності концептуалізація явищ дійсності веде до утворення у свідомості людини структурованого досвіду знань, т.зв. концептуальних структур – **концептів**.

Дослідження семантичної структури концепту КАМРФ спрямовано у дисертації на роз'яснення лексичного значення однойменного слова *Kampf*. Ми акцентуємо увагу на інформацію у тлумачних словниках, яка розкриває розвиток значення слова, а також на результати його інтерпретації у полемічних трактатах з урахуванням історичних і соціально-політичних змін, у межах яких спостерігається набуття словом *Kampf* концептуальних значень (смислів), які й утворюють семантичну структуру концепту КАМРФ. Відбувається це за рахунок мови „під контролем“ свідомої діяльності людини: мова кодує і передає інформацію, закріплює результати її діяльності. Одночасно мова здійснює певний вплив на поведінку індивідуума, визначає особливості бачення ним навколишнього світу. Мова полемічних трактатів М. Лютера може слугувати прикладом того, як автор сприймає, осмислює та інтерпретує навколишній світ, як його досвід пізнання реалізує себе у значеннях лексичних одиниць, окремі з яких отримують статус концептів.

У другому розділі „Лінгвостилістичні засоби вираження основних комунікативних стратегій у полемічних трактатах Мартіна Лютера“ досліджено стратегії та тактики полемічних трактатів М. Лютера як складові планування та проведення полеміки з опонентами.

Ідея, проблематика, стилістика полемічних трактатів М. Лютера слугують для нас підґрунтям для визначення *мовленнєвого жанру* творів як композиційно структурованої одиниці тематичного змісту, що характеризується мовними засобами та прагматичними особливостями, встановлення та інтерпретації *комунікативно-когнітивних моделей*, авторських *стратегій* і *тактик* реалізації моделей.

Те, що мовленнєві жанри з'являються „внаслідок пізнання людиною світу“ (М.М. Бахтін), дає підставу розглядати їх у когнітивному аспекті. У процесі визначення виду мовленнєвого жанру трактату ми спираємося на ті його характеристики, які: – вказують на ілокутивне значення окремого

висловлення (речення) і на ілокутивні значення низки висловлювань (речень), що формують зміст і смисл фрагмента трактату, а також зміст і смисл трактату в цілому; – визначають цілі автора та умови, в яких відбуваються його творчі дії, тематичний зміст трактату (або його основних фрагментів), мовний стиль; – виявляють відповідну (до теми та стилю) композицію. Виходячи із зазначених характеристик, мовленнєвий жанр визначаємо як відносно стійкі за тематикою, композицією та стилістикою види висловлення. Це – типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передачі певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативні стратегії та тактики підпорядковані комунікативному наміру мовця (Ф.С. Бацевич).

Мовленнєвий жанр в полемічних творах М. Лютера неважко ідентифікувати, оскільки він є результатом задуму, розумових дій (когнітивних операцій) однієї людини, підпорядкованих одній тематичній цілі – *захисту інтересів* громадян Німеччини.

У межах дослідження комунікативно-когнітивної моделі *Лютер і паписти* у мовленнєвому жанрі *захист інтересів* виявлено стратегії: 1) *формування компетенції адресата* (комунікативні тактики: звертання, роз'яснення / пояснення, аргументація); 2) *дискредитації опонента* (тактики: заклик, звинувачення, провокаційне запитання, іронія, контрастне порівняння, аргументація, характеристика опонента та оцінне ставлення до нього); 3) *переконання* (тактики: пояснення, заклик, повтор, аргументація, риторичне питання і відповідь на нього).

Дослідження комунікативно-когнітивної моделі *Лютер і турки* виявило стратегії: 1) *формування емоційного настрою адресата* (комунікативні тактики: заклик, пояснення, звинувачення, обіцянка); 2) *характеристика опонента* (тактики: пояснення, аргументація); 3) *переконання* (тактики: пояснення, заклик, обіцянка, акцентування позитивної інформації).

Комунікативно-когнітивна модель *Лютер і євреї* слугує автору для здійснення стратегій: 1) *лояльності і розуміння* опонента, ситуації, проблеми, можливого конфлікту (тактики: зваженості до оцінки дій опонента, намагання зрозуміти мотиви його вчинків, рекомендація, осудження дій, які сіяли озлоблення проти євреїв у серцях віруючих); 2) *агресії та звинувачення опонента* (тактики: відкрита дискусія з тими, хто вів активну діяльність по впровадженню іудаїзму серед християн; звинувачення опонентів у неправомірності їхніх дій, дискредитація опонентів); 3) *переконання адресата* (тактики: аргументація, повтор, звертання).

Полемічні твори є сприятливими для вираження авторської індивідуальності. Стилістичні засоби у межах мовленнєвого жанру слугують механізмом досягнення єдності задумів автора і формою мовного вираження.

Стилістика полемічного трактату М. Лютера характеризується, насамперед, у вживанні різкої, образливої (часто грубої) номінативної лексики, напр.: звертання до Папи: *Hellischt Vater* ("Ваше сатанейство" замість "Ваша святість"); характеристика Папи та його прибічників: *Hellischeit, sattanissime*,

Gottesdieb, Teufelslehrer, Schwärmer, Deutist, Fantast, Himmelaufuhrer, Papstketzer, Pfaffenopfer, Teufelshurhaus; оцінка поведінки опонентів: *stelen* (викрадати), *rauben* (красти), *angreifen* (нападати), *umbs gelt betrogen* (обкрадати), *bescheisserey* (обдурювання), *schinderey* (шкуродерство), *reuberey* (розбій). Номінація як складова оцінної семантики є суб'єктивним відображенням автором дійсності. Вона народжується із творчого пошуку автора і є засобом створення прийомів – *ідентифікації* (ідентифікація об'єкту як “свій” або “чужий”); – *атрибуції* (атрибуція ознак, що ідентифікують об'єкт, як такий, що відноситься до групи “добро” або “зло”); – *стереотипізації* (напр., формування стереотипної залежності Папство – це є “зло”: *Bapst und Römischem hofe = Gifft, Tod, Teufel, Hölle, Gefangenschaft der christlichen Kirche.*); – *асоціації* (порівняння дій Римо-Католицької церкви з поневоленням християн); – „*навішуванні ярликів*“ (за основу для номінації береться якась особиста ознака об'єкта, напр., прийом патронімічної атракції: *Pappigsten* замість *Papisten*, від “*pappig*” – клейкий, грузлий, в'язкий; *der aller Hellischt Vater, aller Hellischer vater, ewer Hellischeit* від двн. “*Hell*” – *некло* замість основи *heilig* – *святий*).

У межах синтаксичних структур і контексту лексичні одиниці отримують конотативні значення. Ці значення **не** ускладнюють сприйняття інформації. У контексті вони позначають значно більше, ніж окреслено лексичною семантикою – те, що формує інтенцію автора, тактику, стратегію. Лексика трактату стає засобом *спонукання* читача до уваги, сприйняття інформації, слугує *аргументацією* ідеї, *впливом* на поведінку адресата.

В арсеналі художніх прийомів М. Лютера – невеликий, однак частотний ланцюг стилістичних фігур, які автор використовує для того, щоб підкреслити значущість певного фрагменту вислову (тексту), спонукати адресата до оцінки інформації. Вони є засобом автора донести до адресата свої ідеї. Це – різні види повтору (дослівний повтор, парні вирази, синонімічний повтор, варійований семантичний повтор, фразовий тавтологічний повтор); риторичне питання; синтаксичний та лексико-граматичний паралелізм, поєднаний з повтором; антитеза, порівняння; застосування цитат, що належать відомим особам; клімакс, перелічення; коментар автором слів опонента або співника. У М. Лютера ці фігури є ефективними засобами акцентування головного, значимого в тексті.

Повтор надає фрагментові тексту елемент простоти – дохідливості, що поліпшує адресатові сприйняття теми та ідей автора. Форма ізольованого повтору використовується для акцентування думки автора, наміру привернути увагу адресата (як правило, така форма повтору насичена емоційною лексикою). Головними функціями використання семантичного повтору є: функція *акцентування непогодження* (із тактиками звинувачення та аргументації); *протиставлення* (із тактиками обіцянки та заклику); *концентрації* уваги адресата (із тактиками пояснення, звинувачення); *комунікативно-інформативна* (із тактикою пояснення); *експресивна*, що підкреслює суб'єктивне ставлення автора до актуального (із тактикою звинувачення).

Риторичне питання інтенсифікує тези автора з метою *переконання* адресата і досягнення *взаєморозуміння*. Воно імплікує причинно-наслідкові зв'язки, які використовуються з маніпулятивною метою, посилюючи емоційність мовлення, що непрямо залучає адресата до роздумів. На фоні риторичного питання виявляє себе також контекстуальна опозиція (протиставлення). Цей стилістичний прийом посилює розвиток подій, що, відповідно, привертає додаткову увагу адресата до певних аспектів зображуваного явища. Риторичне питання у М. Лютера має привабливу форму, викликає довіру з боку адресата (а він звертається, насамперед до простих німців), що сприяє досягненню *взаєморозуміння, переконання* адресата у правоті авторської ідеї.

Синтаксичний та лексико-граматичний паралелізм, поєднаний з повтором, антитеза – надають фрагментові тексту риси впевненості автора у тому, про що він пише. Сугестивний малюнок письма є ефективним засобом впливу на адресата.

Порівняння як стилістична одиниця слугує М. Лютеру здебільшого для обґрунтування власного погляду щодо предмета полеміки, викладу об'єктивної (з позиції автора) ситуації, засобом активізації думки адресата, впливу на нього.

Застосування цитат, що належать відомим особам, клімакс, перелік, коментар є також прийомом обґрунтування актуальності теми, ефективним кроком у висвітленні питання, яке є у центрі полеміки.

Зазначені фігури та прийоми слугують вираженню оцінної позиції автора на проблему, створюють чітку, логічну, зрозумілу авторську картину дійсності часів Реформації в Німеччині, бачення М. Лютером шляхів подолання залежності протестантизму від Римо-Католицької церкви та побудови державних інститутів країни.

У **третьому розділі** „Концепт КАМРФ (БОРОТЬБА) як базовий концепт у полемічних трактатах Мартіна Лютера“ у межах встановлення причин та напрямків боротьби М. Лютера зі своїми опонентами, обґрунтування введення концепту КАМРФ, опису його лінгвістичних характеристик, семантичної структури, комунікативно-когнітивних характеристик – визначена сутність *боротьби* Реформатора.

М. Лютер вважав для себе головним завданням боротьбу за духовну та державну самостійність Німеччини. Автори творів про життєвий шлях М. Лютера називають його справжнім, безкомпромісним борцем за свободу країни, борцем за ідею (*ein echter, kompromissloser Kämpfer; r Frieden und Freiheit; mpfer um eine Idee ... ; Jeder neuen Ausgabe und neuem Kampf gegenüber raffte er sich aber mit der alten Energie auf.* – Н. Fausel). Вживання слів *Kämpfer* і *Kampf* пов'язано не тільки з оцінкою діяльності М. Лютера. Одночасно – це відбиття соціально-політичної реальності періоду Реформації в Німеччині, зокрема, боротьба прихильників М. Лютера з тими представниками влади і церкви, які загрожували основам державності та духовності народу (напр.: *"In einen Kampf mit jenen Gewalten und Autoritäten gerieth er erst, als er das Heiligste und die Grundlagen des Heiles durch sie bedroht*

sah." „... *Durch die ganze deutsche Nation verbreitete sich jetzt die Bewegung und der Kampf.*" – Н. Fausel).

Назви творів про життя М. Лютера, зміст фрагментів з цих творів, ідеї та проблематика полемічних трактатів М. Лютера – визначають **три** головні вектори (напрями) боротьби М. Лютера. Це: боротьба за свободу (*Kampf für Freiheit*), боротьба за віру (*Kampf für Glauben*), боротьба за Німеччину (*Kampf für Deutschland*).

Словосполучення *Kampf i Freiheit*, *Kampf i Glauben*, *Kampf i Deutschland* виявляють спільний компонент *Kampf*. Для М. Лютера вживання цього слова є стратегічно осмисленою дією: це – засіб роз'яснити аудиторії сутність ідеї боротьби з „ворогом“, вплинути на свідомість німців, закликати їх до боротьби за свободу своєї церкви та країни. У розділі обґрунтовано набуття словом *Kampf* статусу однойменного концепту (чинники: розширення значення слова, набуті у розвитку смисли та конотації, значимість явища, що позначено словом *Kampf*, у соціально-політичному житті Німеччини періоду Реформації). Статус концепту КАМПФ підтверджують розумові операції автора з існуючими в його свідомості предметами та явищами, пов'язаними з ідеєю боротьби. На практиці (у текстах) концепт КАМПФ взаємодіє з іншими концептами: FREIHEIT, GLAUBEN, DEUTSCHLAND (СВОБОДА, ВІРА, НІМЕЧЧИНА).

Семантичний, стилістичний, комунікативно-прагматичний аналіз лексики полемічних трактатів, види мовленнєвих актів, мета та мотиви автора, сюжетні лінії дозволяють зазначити:

– критичне ставлення М. Лютера до існуючих правил віросповідання у німецькій церкві, негативну характеристику тих, хто встановлює ці правила (напр.: ... *Gott der Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen sind Ketzer und unchristen; Allein der Bapst und ein grewlicher Ertzketzer sey; Bapst, dem verfluchten Antichrist gehalten habe; ... und wer ein Christ sein wil, sich für solchem grewel lasse vermanen*);

– доведення автором безглуздя вигаданих повноважень папства (напр.: *Lieber, warumb solt der Keiser nicht macht haben, zu nennen, doch zum wenigsten etliche, die im Concilio sein solten, ... allein der Bapst solle Concilia beruffen und personen nennen. Lieber, ists aber war? Wer hats euch befolhen, also zu setzen?*);

– бачення М. Лютером шляхів до справедливості (напр.: *von Christlichen sachen und durch Christliche Leute; Christlich nach der heiligen Schrift; «Christlich Concilium»*);

– висновок М. Лютера: усі біди суспільного та політичного життя Німеччини відбуваються саме через загарбницькі дії Риму: (*daher aller unfriede in Deudschland komen war ... Ist eine Helle, so stehet Rom drauff. Das ist: nach den Teufeln selbs ist kein erger Volck denn der Bapst mit den seinen*);

– пропозиції щодо звільнення країни: М. Лютер закликає князів німецьких земель об'єднатися та дати опір Риму (... *Darumb were das beste, Keiser und Stende des Reichs liessen die lesterlichen, schendlichsten Spitzbuben und die verfluchte grundsuppe des Teufels zu Rom jmer faren zum Teufel zu*).

Реформатор спрямував свою боротьбу проти головних опонентів – католиків, турків та іудейських проповідників. М. Лютер, однак, наголошує, що боротьбу він веде не проти “євреїв або турків як таких“, а саме проти антихристів – тільки проти тих, хто інакше, ніж він, трактує Слово Боже („*Aber nu verwunder ich mich nicht, weder der Türcken noch der Jüden blindheit, hertigkeit, bosheit, Weil ich solchs mus sehen in den aller heiligsten Vetern der Kirchen, Bapst, cardinal, Bisschoven*“).

Боротьба за визволення Німеччини знаходить вираження у текстах за допомогою відповідної лексики. Семантико-стилістичні та комунікативно-когнітивні можливості лексичних одиниць дозволяють розглядати боротьбу М. Лютера за державну та духовну незалежність Німеччини у форматі *лінгво-соціально-політичного* концепту. Сполучення „*лінгво-соціально-політичний*“ відбиває форму об’єктивації концепту, сферу його функціонування та зміст.

Комунікативно-когнітивна характеристика концепту KAMPF ґрунтується: на дослідженні семантики, стилістики та прагматики лексичних одиниць (спеціально обраної автором лексики), інтерпретації мовленнєвих дій, стратегій автора, його думок, ознак концепту, зв’язків між комунікативно-когнітивними характеристиками концепту та набором мовленнєвих актів, у які він може входити.

Ядро концепту KAMPF утворюють слова *Streit / Auseinandersetzung*, які означають – „*суперечка*“ / „*суп*“: *Es muss währlich dieser Streit an der Busse angefangen sein ... wenns zum Streit käme, ... Denn wider solche böse Leute ist gut streiten ... lass deinen weltlichen Oeberherrn kriegen, ...*

Важливим для характеристики полемічних трактатів М. Лютера є те, що поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* асоціюються з боротьбою за впровадження та відстоювання ідеї автора. М. Лютер вельми рідко вживає такі слова, як *Kampf, kämpfen, Kämpfer, kämpferisch*. Імовірно, це пов’язано з тим, що семантика цих слів у тексті набуває додаткових, негативних для адресата значень і смислів.

Окреслення лексико-семантичного поля *Kampf* здійснювалося в роботі для виявлення лексичних одиниць, які визначають зону *периферії* концепту KAMPF. Систематизація лексики з метою визначення спільного загального тематичного знаменника (наприклад: *агресія / насильство / захист / виховання / заклик / подія*) у межах конкретного мовного оточення і головної ідеї автора надало нам можливість визначити *тематичні ситуації*, функція яких полягає у поданні автором твору концептуальної інформації (у тому числі оцінної) щодо політичної та соціальної ситуації в Німеччині, місця та ролі самого автора в цій ситуації. Комунікативно-когнітивна інтерпретація лексики, яка перебуває у межах лексико-семантичного поля *Kampf*, дає підстави стверджувати, що боротьба М. Лютера здійснюється на тлі *викриття* реформатором дій його головних „ворогів“; автор вказує на *насильницький / агресивний* характер цих дій.

Боротьбу М. Лютера проти політики Римо-Католицької церкви і Папи подано у межах таких тематичних ситуацій: – *аргументації* (причин боротьби з

опонентом); – критичного *висвітлення* грабіжницької політики Риму; – *звинувачення* (Римської церкви в обдурюванні німецького народу з метою встановлення власного порядку віросповідання); – *визначенні тактики* боротьби. Кожна тематична ситуація наповнена відповідною лексикою. При цьому звертають на себе увагу дві особливості: – щільність лексичних одиниць зі спільним тематичним знаменником („насильництво“ / „агресія“ / „негативне ставлення автора“ / „заклик“); – високий ступінь стилістики та прагматики цих одиниць. Названі ознаки цікаві з погляду зовнішньої виразності речення / фрагмента тексту. Вони характеризують майстерність М. Лютера як оратора, вміння знаходити та використовувати мовні одиниці з високим ступенем стилістичної виразності:

... *sie* (Папа і Римо-Католицька церква – **Н.З.**) *können nichts, denn Stifft, Klöster und der Welt güter fressen, Königen die Kronen rauben und stelen, und eitel unnatürlich, verkeret, Teuflich werck und wesen füren, darüber alle Creatur erschrickt, zittert, bebet und schreiet uber den Eselstall zu dem, der sie solchem verderblichen dienst unterworffen hat* (Wider Papstum zu Rom).

Систематизація підкресленої лексики, що безпосередньо характеризує Рим, з метою визначення її семантики та (стилістичної) прагматики, дозволяє виокремити дві лексико-семантичні групи такої лексики: одна група вказує на конкретні *насильницькі / агресивні* дії Римо-Католицької церкви і Папи щодо Німеччини, інша – відбиває негативне ставлення М. Лютера до таких дій. Виявлена лексика формує певну частину *периферії* концепту КАМРФ.

Семантична структура концепту КАМРФ щодо боротьби М. Лютера проти Риму виявляє такі когнітивні моделі (сенси, розумові структури):

1) засобом боротьби має бути слово (*mit dem Worte muessen wir streiten, ...*);

2) боротьба – це шлях до свободи християнської церкви, ... об'єднання всіх німецьких земель (*Freiheit der christlichen Kirche ... Vereinigung aller deutschen Länder*);

3) боротьба – це ... рішучий опір Римській політиці (*... entschiedener Widerstand der römischen Politik*).

Ідея боротьби пронизує також полемічні твори, які спрямовані проти турків. Систематизація лексики, врахування її семантико-стилістичного значення та комунікативно-когнітивного потенціалу дозволили виявити такі тематичні ситуації, які окреслюють „власну“ частину *периферії* концепту КАМРФ: це – *оцінка дій* турків на тлі *відображення* реального стану віросповідання в Німеччині, – *заклики / рекомендації* М. Лютера щодо *тактики* боротьби проти „ворога“.

Лексика, яка вжита на позначення дій турків, вказує також на *насильницький* характер дій щодо Німеччини; ця лексика є експресивною та образною. У контексті ступінь цих ознак стає високим, що сприяє ефективності фрагментів тексту.

Семантична структура концепту КАМРФ, яка ілюструє боротьбу М. Лютера проти турків, представлена такими когнітивними моделями:

1) боротьба – це не насильство; захищатися слід лише силою проповіді та словом (*mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*);

2) боротьба – це щоденна молитва, щоб відвести турецьку загрозу та благодати Божого захисту; боротьба – це покаяння (*Prediger sollen vermahnen zur Busse. Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen*);

3) застосування зброї у боротьбі – це присуд Бога: Хто візьме меч, від меча й загине (*Gottes Urtheil: Wer das Schwert nimpt, soll durchs Schwert umbkommen*); робити це слід із чистою совістю (*mit rechten Gewissen kriegem*).

Звертає на себе увагу зміна у поглядах М. Лютера: боротьба словом може перейти до боротьби зброєю. М. Лютер виправдовує це „присудом Бога“.

Боротьба М. Лютера проти іудейських проповідників представлена тематичними ситуаціями: – характеристика євреїв; – звинувачення іудейських проповідників у насильницьких діях проти німців; – заклики до активних дій проти євреїв. Лексика, яка визначає зміст тематичних ситуацій, доповнює периферію концепту КАМРФ.

Семантична структура концепту КАМРФ стосовно боротьби М. Лютера з іудейськими проповідниками виявляє такі когнітивні моделі:

1) варто боротися за душі євреїв, оскільки вони, як і ми, діти нашого Бога (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*); варто зазначити, що поразка такої політики привела до нових смислів, а саме:

2) у боротьбі – ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden;... auch wenn er sich zur Kirche bekehrt*);

3) у боротьбі слід керуватися правилом: від „рішучого милосердя“ до „позбавлення від єврейського тягаря“ (*Luthers Sieben-Punkte-Programm der "scharfen Barmherzigkeit" zur "Entladung von der Judenlast"*).

М. Лютер був продуктом свого часу, і всі положення його боротьби слід розглядати з позиції традицій та існуючих тоді складних історично-соціальних і релігійних відносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено комунікативно-когнітивні особливості мови полемічних трактатів видатного німецького реформатора Мартіна Лютера.

1. Для М. Лютера полемічний твір слугує засобом оперативного впливу на масову аудиторію з ціллю її ідеологічної, політичної та соціальної орієнтації.

Полемічні трактати М. Лютера виявляють нову (на той час) проблематику. Це – відстоювання національної ідеї, контрастне протиставлення думок оратора і опонента, зіставний та оцінний аналіз предмета дискусії, активна позиція автора. Значимим є те, що полемічні тексти М. Лютер писав німецькою мовою і адресував їх широкій читацькій аудиторії. Мова полемічних трактатів М. Лютера – зрозуміла, експліцитна, експресивна, емоційна.

Комунікативно-когнітивний аспект полемічних трактатів М. Лютера виявляє себе у відбитті світогляду автора, його оцінній позиції щодо предмета

полеміки, критичного ставлення до чужої думки, котра не співпадає з його поглядом, і, навпаки, у відстоюванні та пропаганді власного погляду. Усі дії автора ґрунтуються на його багатому життєвому досвіді, вмінні оперувати знаннями для досягнення цілей, використовувати німецьку мову як засіб впливу на аудиторію.

2. На основі дослідження структурно-композиційних характеристик полемічного трактату М. Лютера, основних комунікативно-прагматичних стратегій і тактик, лінгвостилістичних засобів вираження було встановлено, що мовленнєвим жанром у полемічних трактатах М. Лютера є *захист інтересів церковних і державних інститутів у Німеччині*. Основними стратегіями автора є: *формування компетенції адресата, дискредитація опонента, формування емоційного настрою адресата та його переконання, характеристика опонента, агресія, звинувачення опонента*. До типових тактик реалізації стратегій належать: *заклик, пояснення, звинувачення та дискредитація опонента, аргументація, зваженість до оцінки дій опонента, намагання зрозуміти мотиви його вчинків, рекомендація, відкрита дискусія, повтор*.

Стилістика полемічного трактату М. Лютера характеризується колоритною, часто грубою, номінативною лексикою. В арсеналі художніх прийомів М. Лютера – невеликий, однак частотний, ланцюг стилістичних фігур. У комплексі вони створюють виразну авторську картину дійсності часів Реформації в Німеччині.

3. У дослідженні визначено три напрями боротьби М. Лютера: за свободу (*für Freiheit*), за віру (*für Glauben*), за Німеччину (*für Deutschland*).

Боротьба М. Лютера проти „ворогів“ розглядається нами у форматі *лінгво-соціально-політичного* концепту. Сполучення „*лінгво-соціально-політичний*“ вказує на форму об'єктивації, сферу функціонування концепту, зміст та його спрямування.

Було встановлено, що ядро концепту KAMPF утворюють слова *Streit / Auseinandersetzung* („*суперечка*” / „*суп*”). Поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* асоціюються переважно із боротьбою за впровадження та відстоювання ідеї автора.

У межах окреслення нами лексико-семантичного поля *Kampf* визначено інвентар лексичних одиниць периферії концепту, *тематичні ситуації*, функція яких полягає у доведенні автором до адресата концептуальної інформації про реальну картину світу та місце автора у відбитті цієї картини.

Семантико-стилістичний та прагматичний аналіз лексики, яка перебуває у межах лексико-семантичного поля *Kampf*, дає підстави констатувати: боротьба М. Лютера здійснюється на тлі *викриття* ним *насильницьких / агресивних* дій опонентів.

Боротьбу М. Лютера проти політики Римської церкви і Папи, турків, іудейських проповідників висвітлено у межах таких тематичних ситуацій: *аргументації* причин боротьби М. Лютера, *критичного висвітлення* політики опонентів, *звинувачення* їх в агресії та насильницьких діях проти німецького народу, *визначенні тактики* боротьби. Кожну тематичну ситуацію окреслює

відповідна лексика, яка визначає периферію концепту КАМРФ. Інтерпретація лексики підкреслює майстерність М. Лютера як оратора, вміння знаходити і використовувати мовні одиниці з високим ступенем стилістичної виразності.

Семантична структура концепту КАМРФ щодо боротьби М. Лютера проти опонентів виявляє такі когнітивні моделі (розумові структури / смисли), які визначають зміст концепту:

1. Боротьба – це не насильство, а духовний засіб: захищатися слід силою проповіді і словом (*Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*).

2. Боротьба – це шлях до свободи християнської церкви, ... до об'єднання всіх німецьких земель (*Freiheit der christlichen Kirche ... Vereinigung aller deutschen Länder*).

3. Застосовування зброї у боротьбі – це присуд Бога (*Gottes Urtheil*).

4. Варто боротися за душі євреїв, оскільки вони, як і ми, діти нашого Бога (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*). Пізніше, коли така політика не принесла М. Лютеру бажаних для нього результатів, він спрямував свою боротьбу проти євреїв під гаслом:

5. У боротьбі – ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden*).

Учені по-різному ставляться до дій та поглядів М. Лютера – від підтримки до різкої критики. Однак проте, навіть переважна більшість критиків вважають його великою людиною, особистістю, котра багато зробила для об'єднання німецьких земель, вільного віросповідання, організації державних інститутів у Німеччині, зокрема німецької мови як єдиної національної мови в країні.

Перспективними вважаємо дослідження питань, які розкриватимуть лінгвокультурологічні, лінгвосоціальні та лінгвопсихологічні особливості мови творів М. Лютера. Такий напрям досліджень має поглибити знання щодо взаємодії мови німецького народу, його історії та культури, зокрема мовної спадщини Реформатора.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Захарченко Н. В. Функції семантичного повтору у полемічному трактаті Мартіна Лютера «Відкритий лист про переклад» («Ein Sendbrief vom Dolmetschen») / Н. В. Захарченко // Культура народів Причорномор'я: научний журнал. – № 168 т. 1. – Симферополь : Издат. группа Межвузовский центр «Крым», 2009. – С. 291-293.

2. Захарченко Н. В. Стилістичні функції риторичного питання в полемічних трактатах Мартіна Лютера / Н. В. Захарченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2009. – Вип. 16. – С. 191–202.

3. Захарченко Н. В. Новаторські характеристики полемічних трактатів Мартіна Лютера / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб.

наук. праць / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 30. – С. 414–419.

4. Захарченко Н. В. Заголовок твору і відображення головної ідеї автора (на матеріалі полемічного трактату Мартіна Лютера) / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини світу: : зб. наук. праць / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 32. – С. 208- 213.

5. Захарченко Н. В. Стереотипізація як прийом дискредитації опонента (на матеріалі полемічних трактатів Мартіна Лютера) / Н. В. Захарченко // Нова філологія.: зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 39. – С. 77–84.

6. Захарченко Н. В. Стратегія «дискредитації опонента» в полемічних трактатах Мартіна Лютера / Н. В. Захарченко // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Вип. 89 (1). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 421–423.

7. Захарченко Н. В. Базові тактики реалізації когнітивної моделі «Лютер і Турки» у полемічному трактаті Мартіна Лютера «Vom Krieg wider die Turken» («Про війну проти турків») / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33.– С. 198–203.

8. Захарченко Н. В. Лінгвостилістичний аспект дослідження полемічного трактату Мартіна Лютера / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 36. – С. 342–347.

9. Захарченко Н. В. Основні вектори боротьби Мартіна Лютера (на матеріалі мови полемічного трактату) / Наталія Захарченко // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 117. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 414–418.

10. Захарченко Н. В. Ядерний компонент концепту КАМРФ (БОРОТЬБА) у полемічному трактаті Мартіна Лютера / Н. В. Захарченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – Вип. 23. – С. 144 – 152.

АНОТАЦІЯ

Захарченко Н.В. Комунікативно-когнітивні особливості полемічних трактатів Мартіна Лютера. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2013.

У дисертації досліджено комунікативно-когнітивні особливості мови полемічних трактатів Мартіна Лютера. На основі семантичного, стилістичного та прагмалінгвістичного аналізу мови трактатів встановлено їх структурно-композиційні характеристики, вид мовленнєвого жанру, основні комунікативні стратегії й тактики автора; проведено лінгвостилістичну та комунікативно-

когнітивну інтерпретацію авторських стратегій і тактик; встановлено напрями боротьби М. Лютера з опонентами; досліджено мовні засоби об'єктивації, лінгвостилістичні, семантико-когнітивні характеристики базового концепту КАМРФ.

Ключові слова: Мартін Лютер, полемічний трактат, структура і композиція твору, мовленнєвий жанр, комунікативна стратегія / тактика, стилістична фігура, концепт КАМРФ.

АННОТАЦІЯ

Захарченко Н.В. Коммуникативно-когнитивные особенности полемических трактатов Мартина Лютера. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2013.

Диссертация посвящена исследованию коммуникативно-когнитивных характеристик языка полемических трактатов немецкого Реформатора Мартина Лютера.

Полемический трактат рассматривается в работе как жанр публицистической прозы 40-50-х гг. XVI ст. Для М. Лютера трактат служит средством оперативного воздействия на массовую аудиторию с целью ее идеологической, политической и социальной ориентации.

Полемические трактаты М. Лютера характеризуются новой на то время проблематикой: отстаиванием национальных интересов, контрастным противопоставлением мнений автора и опонента, оценочной интерпретацией предмета дискуссии, инициативной позицией автора. Полемические произведения М. Лютер писал на немецком языке и адресовал их широкой аудитории; они проявляют индивидуальные стилевые признаки, стратегии, тактики, авторские интенции.

Главными чертами языка полемических трактатов М. Лютера является открытость, эксплицитность, экспрессивность, эмоциональность. Стилистику трактатов определяют: эмоциональная оценочная лексика (часто грубая), неологизмы, индивидуальные метафоры, перифразы, разные виды повтора, фразеологизмы; ирония.

Исследование особенностей языка полемических трактатов М. Лютера проводится на основе лексико-семантического, стилистического, лингвопрагматического и коммуникативно-когнитивного подходов. Функциональная значимость языка заключается в том, что он одновременно выступает главным инструментом интерпретации вербального поведения человека, указывает на связь объекта исследования с его ментальной деятельностью и является практическим материалом, на котором проводится исследование манеры письма автора. Коммуникативно-когнитивный аспект полемических трактатов М. Лютера проявляет себя в отражении мировоззрения автора, его оценочной позиции относительно предмета полемики, критического

отношения к действиям оппонента, в отстаивании и пропаганде собственной точки зрения. Исследование структурно-композиционных особенностей полемических трактатов М. Лютера направлено на установление и интерпретацию речевого жанра, основных коммуникативных стратегий и тактик, а также лингвостилистических средств выражения.

Речевой жанр в полемических трактатах М. Лютера определяется нами как *защита интересов* церковных и государственных институтов в Германии. Исходя из оценки социальной значимости трактатов, лингвостилистической и коммуникативно-когнитивной интерпретации текстового материала, в работе определены главные стратегии автора, тактики их реализации, соответствующие интенции.

В полемических произведениях М. Лютера наиболее ярко проявляет себя авторская индивидуальность. Стилистика полемического трактата М. Лютера отображает частое употребление автором неуважительной номинативной лексики. В арсенале художественных приемов М. Лютера – целый ряд стилистических фигур; в комплексе они создают понятную картину авторского отображения событий Реформации в Германии.

Установлены три вектора борьбы М. Лютера: за свободу (*Kampf für Freiheit*), за веру (*Kampf für Glauben*), за Германию (*Kampf für Deutschland*).

Борьба М. Лютера рассматривается нами как *лингво-социально-политический* концепт КАМРФ. Название „лингво-социально-политический“ отражает способ объективации концепта, сферу его функционирования и содержание.

Ядро концепта КАМРФ образуют слова *Streit / Auseinandersetzung* (*спор / ссора / дискуссия / столкновение мнений*). Эти понятия у М. Лютера ассоциируются с борьбой за отстаивание идеи.

В рамках определения нами лексико-семантического поля *Kampf* установлен инвентарь лексических единиц *ближнего* окружения ядра концепта, определены тематические ситуации.

Борьба М. Лютера против политики Римско-Католической церкви и Папы, турок, иудейских проповедников представлена нами в рамках следующих тематических ситуациях: *аргументации* причин борьбы М. Лютера, критического *освещения* политики оппонентов, *обвинения* в агрессии и насильственных действиях против немецкого народа, *определении тактики* борьбы. Каждая тематическая ситуация наполнена соответствующей лексикой. Интерпретация лексики подчеркивает мастерство М. Лютера как оратора, умение находить и *использовать* языковые единицы с высокой степенью стилистической выразительности.

Семантическую структуру концепта КАМРФ по отношению к борьбе М. Лютера против оппонентов определяет ряд когнитивных моделей. В единстве они определяют содержание концепта. Борьба для М. Лютера: – это духовное средство; следует защищаться силой проповеди и словом; не исключается и оружие, но как воля бога (*Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren; das Schwert ... nur als Gottes Urtheil*); – это путь к свободе

христианской церкви ... к объединению всех немецких земель (*Freiheit der christlichen Kirche ... Vereinigung aller deutschen Länder*); – это духовная защита евреев: „они, как и мы, дети нашего Бога“ (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*). Когда инициативы М. Лютера привлечь евреев в лоно христианской церкви не дали позитивного эффекта, он резко изменил к ним свое отношение и стал руководствоваться правилом: – в борьбе никакого доверия евреям (*Kein Vertrauen den Juden*).

Ученые по-разному относятся к идейным взглядам М. Лютера – от поддержки до резкой критики. Однако, большинство оппонентов М. Лютера считают его великим человеком, который много сделал для объединения немецких земель, свободного вероисповедания, организации государственных институтов в Германии.

Ключевые слова: Мартин Лютер, полемический трактат, структура и композиция произведения, речевой жанр, коммуникативная стратегия / тактика, стилистическая фигура, концепт KAMPF.

ABSTRACT

Zaharchenko N.V. Communicative and cognitive specifics of Martin Luther's polemic treatises. – Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.04. – Germanic Languages. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The thesis focuses on the communicative and cognitive specifics of Martin Luther's polemic treatises.

Structural, compositional and genre features of polemic treatises as well as basic communicative strategies and tactics applied in them, have been investigated from stylistic, communicative and cognitive perspectives. Linguostylistic means of expression have been singled out on the ground of stylistic, semantic and pragmalinguistic analysis of M. Luther's polemical treatises. The idea and intentions of M. Luther's struggle with his opponents, language means of their verbalization as well as stylistic, semantic and cognitive characteristics of the main concept STRUGGLE activated in the texts analyzed have been investigated.

Key words: Martin Luther, polemical treatise, speech genre, text structure and composition, communicative strategy / tactics, stylistic means, concept STRUGGLE.